

PHẦN 4

PHƯƠNG PHÁP GIẢI TOÁN VỀ SỰ TRUYỀN SÓNG CƠ HỌC , GIAO THOA SÓNG, SÓNG DỪNG, SÓNG ÂM

CHỦ ĐỀ 1. Tìm độ lệch pha giữa hai điểm cách nhau d trên một phương truyền sóng? Tìm bước sóng khi biết độ lệch pha và giới hạn của bước sóng, (tần số, vận tốc truyền sóng). Viết phương trình sóng tại một điểm :

Phương pháp:

1. Tìm độ lệch pha giữa hai điểm cách nhau d trên một phương truyền sóng:

- Độ lệch pha giữa hai điểm ở hai thời điểm khác nhau:

$$\Delta\varphi = \frac{2\pi}{T}\Delta t = \omega\Delta t$$

- Độ lệch pha giữa hai điểm cách nhau d trên một phương truyền sóng

$$\Delta\varphi = \frac{2\pi}{\lambda}d \quad \text{Với} \quad \begin{cases} \text{Hai dao động cùng pha} & \Delta\varphi = 2k\pi; \quad k \in \mathbb{Z} \\ \text{Hai dao động ngược pha} & \Delta\varphi = (2k+1)\pi; \quad k \in \mathbb{Z} \end{cases}$$

2. Tìm bước sóng khi biết độ lệch pha và giới hạn của bước sóng, (tần số, vận tốc truyền sóng):

Giả sử xét hai dao động cùng pha $\Delta\varphi = 2k\pi$, so sánh với công thức về độ lệch pha:

Từ đó suy ra được bước sóng λ theo k : $\lambda = \frac{d}{k}$

Nếu cho giới hạn của λ : ta được: $\lambda_1 \leq \frac{d}{k} \leq \lambda_2$, có bao giá trị nguyên của k thay vào ta suy ra được bước sóng hay tần số, vận tốc.

Nếu bài toán cho giới hạn của tần số hay vận tốc, áp dụng công thức: $\lambda = V.T = \frac{V}{f}$.

Từ đó suy ra các giá trị nguyên của k , suy ra được đại lượng cần tìm.

Chú ý: Nếu biết lực căng dây F , và khối lượng trên mỗi mét chiều dài ρ , ta có: $V = \sqrt{\frac{F}{\rho}}$

3. Viết phương trình sóng tại một điểm trên phương truyền sóng:

Giả sử sóng truyền từ O đến M : $OM = d$, giả sử sóng tại O có dạng: $u_O = a \sin \omega t$ (cm).

Sóng tại M trễ pha $\frac{2\pi}{\lambda}d$ so với O . Phương trình sóng tại M : $u_M = a \sin(\omega t - \frac{2\pi}{\lambda}d)$ (cm)

với $t \geq \frac{d}{V}$

4. Vận tốc dao động của sóng:

Vận tốc dao động: $v = \frac{du_M}{dt} = \omega a \cos(\omega t + \frac{2\pi}{\lambda}d)$ (cm/s)

CHỦ ĐỀ 2. Vẽ đồ thị biểu diễn quá trình truyền sóng theo thời gian và theo không gian:

Phương pháp:

1. Vẽ đồ thị biểu diễn quá trình truyền sóng theo thời gian:

Xem yếu tố không gian là không đổi.

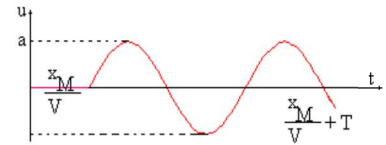
- Cách 1: (Vẽ trực tiếp)

Ở gốc O : $u_O = a \sin \omega t = a \sin \frac{2\pi}{T} t$

Xét điểm $M(x_M = OM = \text{const})$: $u_M = a \sin(\omega t - \frac{2\pi}{\lambda} x_M)$ điều kiện $t \geq \frac{x_M}{V}$

Lập bảng biến thiên:

t	0	$\frac{T}{4}$	$\frac{T}{2}$	$\frac{3T}{4}$	T
u_M	$a \sin \frac{2\pi}{\lambda} x_M$	X	0	X	X

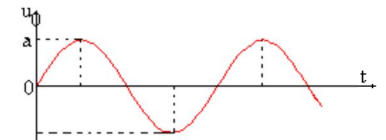

Vẽ đồ thị biểu diễn, chỉ lấy phần biểu diễn trong giới hạn $t \geq \frac{x_M}{V}$

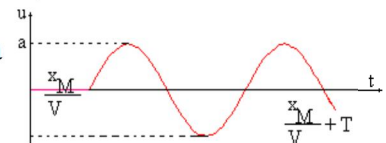
- Cách 2: (Vẽ gián tiếp)

-Vẽ đồ thị : u_0

t	0	$\frac{T}{4}$	$\frac{T}{2}$	$\frac{3T}{4}$	T
u_0	0	A	0	-A	0

Tịnh tiến đồ thị $u_0(t)$ theo chiều dương một đoạn $\theta = \frac{x_M}{V}$ ta được đồ thị biểu diễn đường sin thời gian.

Chú ý: Thường lập tỉ số: $k = \frac{\theta}{T}$

2. Vẽ đồ thị biểu diễn quá trình truyền sóng theo không gian (dạng của môi trường...):

Xem yếu tố thời gian là không đổi.

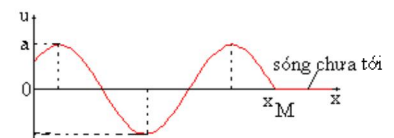
Với M thuộc dây: $OM = x_M$, t_0 là thời điểm đang xét $t_0 = \text{const}$

Biểu thức sóng: $u_M = a \sin(\omega t - \frac{2\pi}{\lambda} x)$ (cm), với chu kỳ: λ

Đường sin không gian là đường biểu diễn u theo x . Giả sử tại t_0 , sóng truyền được một đoạn $x_M = V.t_0$, điều kiện $x \leq x_M$. **Chú ý:** Thường lập tỉ số: $k = \frac{x_M}{\lambda}$.

Lập bảng biến thiên:

x	0	$\frac{\lambda}{4}$	$\frac{\lambda}{2}$	$\frac{3\lambda}{4}$	λ
u	$a \sin \omega t_0$	X	X	X	X

CHỦ ĐỀ 3. Xác định tính chất sóng tại một điểm M trên miền giao thoa:

Phương pháp:

$$\forall M : MS_1 = d_1; MS_2 = d_2$$

Tìm hiệu đường đi: $\delta = d_2 - d_1$ và tìm bước sóng: $\lambda = V.T = \frac{V}{f}$

Lập tỉ số:

$$k = \frac{\delta}{\lambda} \begin{cases} \bullet \text{Nếu } p = k \text{ (nguyên)} \Leftrightarrow \delta = k\lambda & \Rightarrow M \text{ dao động cực đại} \\ \bullet \text{Nếu } p = k + \frac{1}{2} \text{ (bán nguyên)} \Leftrightarrow \delta = (k + \frac{1}{2})\lambda & \Rightarrow M \text{ dao động cực tiểu} \end{cases}$$

CHỦ ĐỀ 4. Viết phương trình sóng tại điểm M trên miền giao thoa:**Phương pháp:**

Giả sử: $u_1 = u_2 = a \sin \omega t$ (cm)

Sóng truyền từ S_1 đến M : sóng tại M trễ pha $\frac{2\pi}{\lambda}d_1$ so với S_1 : $u_1 = a \sin(\omega t - \frac{2\pi}{\lambda}d_1)$ (cm)

Sóng truyền từ S_2 đến M : sóng tại M trễ pha $\frac{2\pi}{\lambda}d_2$ so với S_2 : $u_2 = a \sin(\omega t - \frac{2\pi}{\lambda}d_2)$ (cm)

Sóng tại M : $u_M = u_1 + u_2$, thay vào, áp dụng công thức: $\sin p + \sin q = 2 \sin \frac{p+q}{2} \cos \frac{p-q}{2}$

Cuối cùng ta được:
$$u_M = 2a \cos \frac{\pi}{\lambda}(d_2 - d_1) \sin \left[\omega t - \frac{\pi}{\lambda}(d_2 + d_1) \right] \quad (*)$$

Phương trình (*) là một phương trình dao động điều hòa có dạng: $u_M = A \sin(\omega t + \Phi)$

Với:
$$\begin{cases} \text{Biên độ dao động: } A = 2a \left| \cos \frac{\pi}{\lambda}(d_2 - d_1) \right| \\ \text{Pha ban đầu: } \Phi = -\frac{\pi}{\lambda}(d_2 + d_1) \end{cases}$$

CHỦ ĐỀ 5. Xác định số đường dao động cực đại và cực tiểu trên miền giao thoa:**Phương pháp:**

$$\forall M : MS_1 = d_1; MS_2 = d_2, S_1S_2 = l$$

Xét $\triangle MS_1S_2$: ta có: $|d_2 - d_1| \leq l \Leftrightarrow -l \leq d_2 - d_1 \leq l$ (*)

• Để M dao động với biên độ cực đại: $\delta = d_2 - d_1 = k\lambda \quad k \in Z$

Thay vào (*), ta được: $-\frac{l}{\lambda} \leq k \leq \frac{l}{\lambda}$, có bao nhiêu giá trị nguyên của k thì có bấy nhiêu đường dao động với biên độ cực đại (kể cả đường trung trực đoạn S_1S_2 ứng với $k = 0$)

• Để M dao động với biên độ cực tiểu: $\delta = d_2 - d_1 = \left(k + \frac{1}{2}\right)\lambda \quad k \in Z$

Thay vào (*), ta được: $-\frac{l}{\lambda} - \frac{1}{2} \leq k \leq \frac{l}{\lambda} - \frac{1}{2}$, có bao nhiêu giá trị nguyên của k thì có bấy nhiêu đường dao động với biên độ cực tiểu.

CHỦ ĐỀ 6. Xác định điểm dao động với biên độ cực đại (điểm bụng) và số điểm dao động với biên độ cực tiểu (điểm nút) trên đoạn S_1S_2 :

Phương pháp:

$$\forall M \in S_1S_2 : MS_1 = d_1; MS_2 = d_2, S_1S_2 = l$$

$$\text{Ta có: } d_1 + d_2 = l \quad (*)$$

$$\bullet \text{ Để } M \text{ dao động với biên độ cực đại: } \delta = d_2 - d_1 = k\lambda \quad k \in Z \quad (1)$$

$$\text{Cộng (1) và (*) ta được: } d_2 = \frac{l}{2} + k\frac{\lambda}{2}, \text{ điều kiện: } 0 \leq d_2 \leq l$$

Vậy ta được: $\boxed{-\frac{l}{\lambda} \leq k \leq \frac{l}{\lambda}}$, có bao nhiêu giá trị nguyên của k thì có bấy nhiêu điểm bụng (kể cả điểm giữa)

$$\bullet \text{ Để } M \text{ dao động với biên độ cực tiểu: } \delta = d_2 - d_1 = \left(k + \frac{1}{2}\right)\lambda \quad k \in Z \quad (2)$$

$$\text{Cộng (2) và (*) ta được: } d_2 = \frac{l}{2} + \left(k + \frac{1}{2}\right)\frac{\lambda}{2}, \text{ điều kiện: } 0 \leq d_2 \leq l$$

Vậy ta được: $\boxed{-\frac{l}{\lambda} - \frac{1}{2} \leq k \leq \frac{l}{\lambda} - \frac{1}{2}}$, có bao nhiêu giá trị nguyên của k thì có bấy nhiêu điểm nút.

Chú ý: Để tìm vị trí các điểm dao động cực đại (hay cực tiểu) ta thường lập bảng:

k	các giá trị âm	-1	0	1	các giá trị dương
d_2	$d_{2i} - \frac{\lambda}{2}$		d_{20}		$d_{2i} + \frac{\lambda}{2}$

CHỦ ĐỀ 7. Tìm quỹ tích những điểm dao động cùng pha (hay ngược pha) với hai nguồn S_1, S_2 :

Phương pháp:

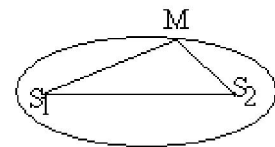
$$\text{Pha ban đầu sóng tại } M: \Phi_M = -\frac{\pi}{\lambda}(d_2 + d_1)$$

$$\text{Pha ban đầu sóng tại } S_1 \text{ (hay } S_2): \varphi = 0$$

$$\text{Độ lệch pha giữa hai điểm: } \Delta\varphi = \varphi - \Phi_M = \frac{\pi}{\lambda}(d_2 + d_1) \quad (*)$$

Để hai điểm dao động cùng pha $\Delta\varphi = 2k\pi$, so sánh (*): $d_2 + d_1 = 2k\lambda$. Vậy tập hợp những điểm dao động cùng pha với hai nguồn S_1, S_2 là họ đường Ellip, nhận hai điểm S_1, S_2 làm hai tiêu điểm.

Để hai điểm dao động ngược pha $\Delta\varphi = (2k + 1)\pi$, so sánh (*): $d_2 + d_1 = (2k + 1)\lambda$. Vậy tập hợp những điểm dao động ngược pha với hai nguồn S_1, S_2 là họ đường Ellip, nhận hai điểm S_1, S_2 làm hai tiêu điểm (xen kẽ với họ Ellip nói trên).

CHỦ ĐỀ 8. Viết biểu thức sóng dừng trên dây đàn hồi:

Phương pháp:

Gọi: $MC = d, AC = l$ thì $AM = l - d$. Các bước thực hiện:

1. Viết biểu thức sóng tới:

• Sóng tại A: $u_A = a \sin \omega t$

• Sóng tại M:

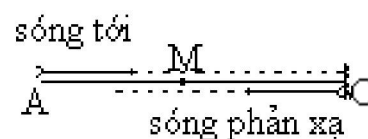
Tại M sóng trễ pha $\frac{2\pi}{\lambda}(l - d)$ so với A $u_M = a \sin \left(\omega t - \frac{2\pi}{\lambda}(l - d) \right)$ (1)

Tại C sóng trễ pha $\frac{2\pi}{\lambda}l$ so với A $u_C = a \sin \left(\omega t - \frac{2\pi}{\lambda}l \right)$ (2)

2. Viết biểu thức sóng phản xạ:

• Sóng tại C:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{Nếu ở C cố định} \quad u'_C = -u_C = -a \sin \left(\omega t - \frac{2\pi}{\lambda}l \right) \quad (3) \\ \text{Nếu ở C tự do} \quad u'_C = u_C = a \sin \left(\omega t - \frac{2\pi}{\lambda}l \right) \quad (4) \end{array} \right.$$

• Sóng tại M:

Tại M sóng trễ pha $\frac{2\pi}{\lambda}d$ so với C:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{Nếu ở C cố định} \quad u'_M = -a \sin \left(\omega t - \frac{2\pi}{\lambda}l - \frac{2\pi}{\lambda}d \right) \quad (5) \\ \text{Nếu ở C tự do} \quad u'_M = a \sin \left(\omega t - \frac{2\pi}{\lambda}l - \frac{2\pi}{\lambda}d \right) \quad (6) \end{array} \right.$$

3. Sóng tại M: $u = u_M + u'_M$, dùng công thức lượng giác suy ra được biểu thức sóng dừng.

CHỦ ĐỀ 9. Điều kiện để có hiện tượng sóng dừng, từ đó suy ra số bụng và số nút sóng:

Phương pháp:

1. Hai đầu môi trường (dây hay cột không khí) là cố định:

+ Điều kiện về chiều dài: là số nguyên lần nửa sóng: $l = k \frac{\lambda}{2}$

+ Điều kiện về tần số: $\lambda = \frac{V}{f} \rightarrow f = k \frac{V}{2l}$

+ Số múi: $k = \frac{2l}{\lambda}$, số bụng là k và số nút là $k + 1$.

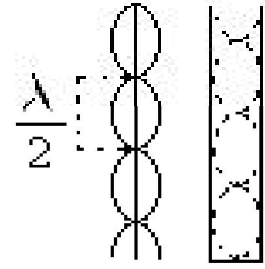
2. Một đầu môi trường (dây hay cột không khí) là cố định, đầu kia tự do:

+ Điều kiện về chiều dài: là số bán nguyên lần nửa sóng:

$$l = \left(k + \frac{1}{2}\right) \frac{\lambda}{2}$$

+ Điều kiện về tần số: $\lambda = \frac{v}{f} \rightarrow f = \left(k + \frac{1}{2}\right) \frac{v}{2l}$

+ Số múi: $k = \frac{2l}{\lambda} - \frac{1}{2}$, số bụng là $k + 1$ và số nút là $k + 1$.

3. Hai đầu môi trường (dây hay cột không khí) là tự do:

+ Điều kiện về chiều dài: là số nguyên lần múi sóng: $l = k \frac{\lambda}{2}$

+ Điều kiện về tần số: $\lambda = \frac{v}{f} \rightarrow f = k \frac{v}{2l}$

+ Số múi: $k = \frac{2l}{\lambda}$, số bụng là k và số nút là $k - 1$.

Chú ý: Cho biết lực căng dây F , mật độ chiều dài ρ : $v = \sqrt{\frac{F}{\rho}}$

Thay vào điều kiện về tần số: $F = \frac{4l^2 f^2 \rho}{k^2}$

CHỦ ĐỀ 10. Xác định cường độ âm (I) khi biết mức cường độ âm tại điểm. Xác định công suất của nguồn âm? Độ to của âm:

Phương pháp:

1. Xác định cường độ âm (I) khi biết mức cường độ âm tại điểm:

* Nếu mức cường độ âm tính theo đơn vị B: $L = lg \frac{I}{I_0}$

Từ đó: $I = I_0 \cdot 10^L$

* Nếu mức cường độ âm tính theo đơn vị dB: $L = 10lg \frac{I}{I_0}$

Từ đó: $I = I_0 \cdot 10^{\frac{L}{10}}$

Chú ý: Nếu tần số âm $f = 1000Hz$ thì $I_0 = 10^{-12} Wm^{-2}$

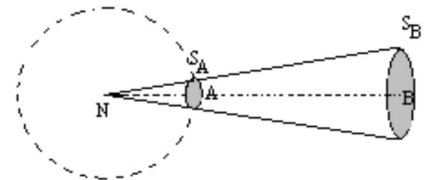
2. Xác định công suất của nguồn âm tại một điểm:

Công suất của nguồn âm tại A là năng lượng truyền qua mặt cầu tâm N bán kính NA trong 1 giây.

Ta có: $I_A = \frac{W}{S} \rightarrow W = I_A \cdot S$

hay $P_{nguồn} = I_A \cdot S_A$

Nếu nguồn âm là đẳng hướng: $S_A = 4\pi NA^2$

Nếu nguồn âm là loa hình nón có nửa góc ở đỉnh là α :

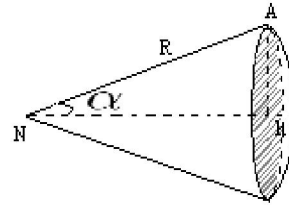
Gọi R là khoảng cách từ loa đến điểm mà ta xét. Diện tích của chỏm cầu bán kính R và

chiều cao h là $S = 2\pi Rh$

Ta có: $h = R - R \cos \alpha$, vậy $S = 2\pi R^2(1 - \cos \alpha)$

Vậy, công suất của nguồn âm:

$$P = I \cdot 2\pi R^2(1 - \cos \alpha)$$

3. Độ to của âm:

Tùy tần số, mỗi âm có một ngưỡng nghe ứng với I_{min}

Độ to của âm: $\Delta I = I - I_{min}$

Độ to tối thiểu mà tai phân biệt được gọi là 1 phôn

$$\text{Ta có: } \Delta I = 1\text{phôn} \leftrightarrow 10 \lg \frac{I_2}{I_1} = 1\text{dB}$$

